

Бібліотечка "Часи козацькі"

НОБИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
К УКРАЇНІ

ВИПУСК

12

Київ-2003

Науково-дослідний центр "Часи козацькі"
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури
Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК

**НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ**

Збірка наукових статей

Випуск 12

Київ –2003

ББК 63.3 (4 Укр.) 46
Н73

*За вірність та форму викладу опублікованого матеріалу несуть
відповідальність автори статей та повідомлень*

Редакційна колегія:

Бондаренко І.П.
Івакін Г.Ю.
Самойленко Г.В.
Телегін Д.Я., (відп. редактор)
Терпиловський Р.В.
Титова О.М. (заст. відп. редактора)
Франчук В.Ю.
Шаповал Ю.І.

*Друкується за ухвалою Вченої ради Центру пам'яткознавства
НАН України та УТОПІК*

Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні:
збірка наукових статей. — Вип. 12. — Київ: ХІК, Часи козацькі,
2003. — 339 с.

ISBN 966-96401-0-5

До збірки вміщено статті та повідомлення, присвячені новим дослідженням пам'яток археології, історії, архітектури, писемності українського козацтва, вивченню родоводів козацької старшини. Висвітлюються проблеми вивчення пізньосередньовічних колекцій у музейних збірках.

Для всіх, хто цікавиться історією, археологією, проблемами мовознавства та пам'яткознавства пізнього середньовіччя.

ISBN 966-96401-0-5

© Часи козацькі, 2003
© ХІК, 2003

НУМІЗМАТИЧНА ЗБІРКА З ДОСЛІДЖЕНЬ ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО УКРІПЛЕННЯ "ЗАМОК РАКОЧІ", РОЗТАШОВАНОГО ПОБЛИЗУ СМТ МЕДЖИБІЖ ЛЕТИЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В ході археологічного дослідження пам'ятки пізнього середньовіччя, відомої в історичній літературі як "Замок Ракочі"¹, було відкрито значний матеріал, який дозволив дещо по іншому аналізувати період функціонування та призначення фортифікацій².

Серед знайденого матеріалу ряд предметів є визначальним щодо хронології пам'ятки та датування знахідок. Це, в першу чергу, нумізматичний матеріал, що представлений 41 монетою, які можна поділити на дві групи: 1) монети, що вкладаються в період карбування з 1479 по 1564 рр. з хронологічним діапазоном в 85 рр.; 2) монети, карбовані в 1624-1854 рр. з хронологічним діапазоном в 230 рр. (див. Табл.1).

Нумізматичний матеріал, знайдений під час дослідження замчища, свідчить про те, що грошовий обіг на цьому об'єкті був активний та відповідає аналогічним знахідкам як скарбів, так і археологічних досліджень. Монети, серед яких переважають півгроші Великого князівства Литовського часів Олександра Ягеллона та Сигізмунда II Августа, належать до типового набору обігових номіналів, які знаходились у вжитку на території Поділля в II половині XVI ст., що підтверджується і складом скарбів, знайдених в цьому регіоні³.

Про насиченість пам'ятки монетами кінця XV - середини XVI ст. говорить той факт, що із 40 знайдених під час досліджень монет 37 належить саме до цього періоду. Для порівняння: колекція монет X-XIX ст., знайдених під час археологічних досліджень на Подолі в Києві, становила понад 120 екз., і лише 16 із них належали до XIV - поч. XVI ст.⁴.

Переважну кількість монет із збірки становлять півгроші Великого князівства Литовського часів Олександра Ягеллона (8 екз.) та Сигізмунда II Августа (8 екз.). До продукції Віленського монетного двору належать також знахідки литовського денарія 1550 р. та півгрошів Сигізмунда I (5 екз.), карбованих в 1508-1529 рр. Монетні двори Корони Польської представлені півгрошем Казимира IV, битим в 1479-1492 рр., двома півгрошами Яна Ольбрахта, карбованими в 1492-1499 рр., півгрошем Олександра Ягеллона, битим в 1501-1506 рр., грошем 1547 р. та півгрошем, дата не читається, битим в 1507-1511 рр., Сигізмунда I. Продукція монетних дворів Пруссії розподілилась таким чином: Торунський м.д. (монетний двір) – гріш 1531 р. та 2 соліда (шиллінга) 1529 і 1530 рр. Сигізмунда I - Пруссія під владою Польщі; Кенігсберзький м.д. – 2 гроші 1537 і 1542 рр., 2 соліди (шиллінги) – 1529 і 1530 р. Альберта II – герцогство-ленник Польщі.

Варто відмітити, що серед цього матеріалу заслуговують на увагу знахідки срібного акче Кримського ханства часів Девлет-Гірея I – монетний двір Кирк Йер – (початок карбування 957 р.х. (1550 р.)⁵, і таляра 1547 р. часів Георга III ланграфства Лейхтенберг Священної Римської імперії⁶.

Таким чином, всього знайдено 37 монет цього періоду: Великого князівства Литовського - 22, Корони Польської - 6, Пруссії - 7, Священної римської імперії - 1, Кримського ханства - 1; при цьому питома вага литовських монет складає - 59,4 %, польських - 16,2 %, пруських - 18,9 %, Священної Римської імперії - 2,7 %, Кримського ханства - 2,7 %.

Незвичною в такій пропорції виглядає питома вага пруських монет, що не є типовим як для скарбового матеріалу, так і для знахідок археологів та нарративного матеріалу⁷. Це може бути свідченням того, що замчище, котре, можливо, виконувало функцію митниці-комори, знаходилося на торговому шляху, по якому переміщались валки купців з німецьких земель в Московську державу та Південну Волинь. Торгове мито сплачувалось будь-якою монетою, незалежно від місця карбування, тому у купців, котрі подорожували на схід, повинна була бути монета тих монетних дворів, звідкіля вони вирушають у дорогу. Варто відмітити і добрий стан пруських монет номіналом в 1 гріш 1537 та 1542 рр. випуску. Монети, що залишилися майже не витертими, на відмінну від стертих шилінгів 1529-30 рр., свідчать про те, що вони в короткий термін після карбування потрапили до торговців та слугували дрібною монетою для сплати мита й інших подорожніх витрат. Потрібно відмітити і добрий стан монет Сигізмунда II Августа 50-60-х рр. карбування, що можна пояснити тими ж причинами.

Монетами, що виходять за рамки XV-XVI ст., є пруський драйпелькер (1,5 гроша) 1624 р. Георга Вільгельма, герцогство – ленник Речі Посполитої, мідний гріш 1753 р. короля Речі Посполитої Августа III, денга 1740 р. російської імператриці Анни Іоанновни, денєжка 1854 р. російського імператора Миколи I. Ці монети, будучи поодинокими свідками XVII-XIX ст., говорять про те, що активного життя на замчищі не відродилось, хоча, ймовірно, цей об'єкт і використовувався під якісь одноразові потреби, скажімо – тимчасовий табір чи полігон 12-піхотної дивізії, штаб якої розташовувався в Меджибожі в 1848 -1914 рр.

Якщо монети Литви, Польщі та Пруссії є частими знахідками на цій території, то знахідки гірейських монет XVI ст. майже невідомі, а таляри цього періоду – велика рідкість.

Кримське ханство, де в XVI ст. правила династія Гіреїв, в нумізматичній літературі розглядається як "локальний монетний ринок, ніяк не пов'язаний з ринком українських земель", монети якого "здебільшого оберталися в Криму та найближчих регіонах". До зони розповсюдження гірейських монет дослідники, крім самого Криму, відносять частину степів Північного Причорномор'я (приблизно територія нинішньої Херсонської обл.)⁸.

Окремі гірейські монети відомі серед знахідок Поділля та Наддніпрянщини. На Поділлі це скарб з с. Татариски Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, де разом з переважачими монетами Сигізмунда II Августа серед 1268 монет була "татарська монета", на жаль, не атрибутована⁹.

Що ж стосується повсякденного використання цих монет, то можна припустити, що на торгових шляхах, котрі пов'язували Європу і Крим, вони були відомою монетою і знаходилися в обігу так само, як і російські копійки на східних землях України і Білорусі.

Талари XVI ст. згадуються в актовому матеріалі українських земель з третьої чверті століття, але перші відомі знахідки до сьогодишнього дня фіксувалися лише з останніх десятиріч століття. Найстаршою відомою нам фіксованою знахідкою талара в Україні був голландський талар провінції Оверіссель 1567 р., зафіксований у скарбі з смт Сарата Одеської області, знайдений разом з литовськими півгрошами 1510, 1547, 1560, 1563 рр. та молодшими таларами 1577, 1583, 1584, 1586, 1587 рр.¹⁰.

Талар, знайдений експедицією в комплексі з монетами, обіг яких обмежено 1564 р., може претендувати на "старшість", і це не буде несподіванкою, тому що вже в цей час основною монетою, яка обслуговувала угоди купців різних країн, крім золотого дуката, був саме талар. Доречним виглядає і місце знахідки – територія митниці-комори, що знаходилась на кордоні Литви і Польщі, через яку переміщалась величезна кількість товарів та грошової маси.

Наведені аргументи дають можливість стверджувати, що в 1564 р. західноєвропейські талари були відомою на Поділлі монетою, знаходилися в грошовому обігу, застосовувались у трансакціях і могли використовуватись при накопиченні скарбів.

Здобутий нумізматичний матеріал надає чудову нагоду датувати археологічні знахідки та пам'ятку взагалі. Зважаючи на те, що основна маса монет, знайдених в процесі досліджень, була в обігу на території Поділля в середині XVI ст., то можна стверджувати, що наймолодшою монетою даної колекції є литовський півгріш Сигізмунда II Августа 1564 р. Ненабагато "старші" півгроші - 1563 р., по два 1562 і 1556 рр., один 1559 р. - немовби стоять в черзі і відповідають картині скарбу, знайденого в селі Головинці, розташованому на відстані 1 км від замчища, де найчисельнішими є литовські півгроші Сигізмунда II Августа 1564 р. - 6 шт., 1563 р. - 7 шт., 1562 р. - 13 шт., 1556 р. - 15 шт. в порівнянні з монетами 1546 р. - 4 шт., 1547 р. - 3 шт., 1565 р. - 3 шт.

Всі інші монети з замчища цього періоду є старшими і лише підтверджують знахідки скарбового матеріалу в тому, що на період 1564 р. на Поділлі в обігу були монети Литви та Польщі від часів Казимира IV, а також пруські монети Сигізмунда I та Альберта II.

Не змінило накреслену нами картину акче Кримського ханства, яке було біте в 1550 р. та талар 1547 р. ландграфства Лейхтенберг.

Маючи наймолодшу монету, датовану 1564 р., можемо пошукати архівний матеріал щодо існування замчища в цей час. В матеріалах Кам'янецького Земського суду XVI ст. фіксується акт передачі в 1556 р. володарем Меджибожа Миколою Сенявським шляхтичу П'ясецькому села Гринівці. Однією з умов передачі було те, що "піддани повинні були щорічно привозити певну кількість будівельного лісу на новий замок у Меджибожі"¹¹.

До цього часу ніхто не піддавав сумніву те, що в документі говориться про розбудову всім відомого Меджибзького мурованого замку. Але детальний аналіз його фортифікацій свідчить про те, що ансамбль, який зберігся і до сьогодні, було створено на зламі XV-XVI ст., коли на

Поділілі активно розпочали використовувати вогнепальну зброю для штурму та захисту кам'яних фортець, однак при цьому ще не були розроблені основні принципи будівництва нових фортифікацій¹².

Отож, опираючись на наявний матеріал, можна стверджувати, що в документі мова йде про розбудову нового замку — "Замку Ракочі". Адже саме будівництво дерев'яно-земляних бастіонів, будівель, підтримання в належному стані мосту, перекриття гонтою дахів та інші будівельно-ремонтні роботи по впорядкуванню митниці потребували величезної кількості будівельного лісу. А про те, що тут дійсно проводились будівельні роботи з використанням деревини, говорить багатий археологічний матеріал: нами було зібрано сотні цвяхів 17 типів, починаючи від невеликих, довжиною 4-6 см для кріплення гонти і закінчуючи масивними для дерев'яних каркасних конструкцій, а також уламки свердел для дерева.

Тому 1556 р. можна розглядати як етап існування та облаштування недавно збудованого замку. На нашу думку, і нумізматичний матеріал не суперечить цьому — найбільше твердо датованих монет 40-60-х рр. - 11 шт., а якщо врахувати те, що литовські півгроші Олександра Ягеллона були масовими монетами протягом всього XVI ст., аж до часів правління короля Речі Посполитої Сигізмунда III Вази, то можна з впевненістю говорити про домінування монет, карбованих в 40-60-х рр. XVI ст., хронологічний діапазон яких складає 27 рр. Даний факт підтверджується і чисто "фізичними" доказами — стертістю монет, що карбувалися до 40-х рр., та майже "пресовим" станом пізніших монет (якщо можна так говорити про масове карбування дрібної монети).

Відсутність серед знахідок празьких грошей — основної домінуючої монети XIV-XV ст. та свідницьких півгрошів, карбованих в 1517-1528 рр. і вже викуплених урядом Польщі та Литви до 1547 р. як таких, що підірвали грошове господарство країни, свідчить про те, що замчище почало функціонувати в 40-х рр. XVI ст. Немає серед монет і пруських солідів та грошів, карбованих в 50-х рр., що пояснюється тим, що в 1547 р. указом Сигізмунда I заборонено обіг неякісної пруської монети.

Угорські денарії 1540-60-х рр., які зустрічаються в скарбах на Поділілі, теж не представлені на замчищі. Це пояснюється тим, що перервана турецьким загарбанням в 1526 р. і відновлена в 40-х рр. чеканка цієї дрібної монети потрапила на терени Польщі за часів правління трансильванського князя Стефана Баторія (1576-1586). Саме тому ці монети, які датуються останньою четвертю XVI — початком XVII ст., і знаходять в скарбах. Логічним виглядає і те, що досі не знайдено московських копійок, які лише розпочали проникати на українські землі з північного сходу (поява їх в скарбовому та актовому матеріалі датується пізніше).

Відштовхуючись від дати наймолодшої монети — 1564 р., в історичній літературі знаходимо наступну інформацію: "Довелося Меджибожеві витримати облогу татар і в наступному 1566 р.; татар тоді було дуже багато, а в замку була невелика залага, що нею керував власник міста Микола Сенявський, руський воевода; він одбив натиск татар, і вони одійшли від міста, тільки спустошили багато околичних сіл"¹³. Ймовірно, саме з цими подіями і пов'язаний археологічний матеріал, знайдений під час розкопок: шматки трьох розірваних гармат різних калібрів (двох

бронзових і однієї чавунної), фрагмент гаківниці-аркебузи, половина ядра-гранати, розсипи куль та картечі, наконечники стріл. Він свідчить про запеклий бій та відступ гарнізону. Напади татар на Поділля в 1565-1566 рр. обумовлювалися тим, що в цей час Сигізмунд II Август вів Лівонську війну з Московською державою, що примусило його перекинути військові сили з Поділля на північно-східні кордони по р. Двіні¹⁴.

Нумізматичний матеріал підтверджує гіпотезу про знищення фортеці в 1566 р., адже карбовані в 1565 р. литовські півгроші могли потрапити на Поділля лише через кілька місяців після карбування, а може й через рік, а монети інших держав, тим паче, не раніше. Цим і пояснюється те, що на цей час не знайдено ні однієї монети, яка б датувалася другою половиною 60-х рр. Навіть враховуючи той факт, що литовські півгроші 1566 р. є рідкісними знахідками і цим можна виправдати їх відсутність, то вже ніяк не можна не враховувати активну роботу Пруського монетного двору, продукція якого займає 2-е місце серед знайдених монет – 18,9 %, та інших монетних дворів Європи, які в цей час продовжували свою діяльність. Крім цього і Віленський монетний двір в 1566-1568 рр. випускав гроші на польській стопі, які не є раритетами, так само як і литовські півгроші з датою карбування 1565 р.

Відсутність монет короля Речі Посполитої Сигізмунда III, які наводили ці землі в кінці XVI - на поч. XVII ст., і є масовим матеріалом як скарбів, так і індивідуальних знахідок, говорить про те, що життя на замчищі не відродилось. Адже топоніміка знайдених скарбів, в яких знаходяться ці монети, свідчить, що вони брали активну участь у грошовому обороті на Поділлі (зауважимо, що знайдено лише одну монету цього періоду – пруський драйпелькер 1624 р. Її не можна розглядати як масовий матеріал).

Події 1566 р. можна пов'язувати ще з такою інформацією: значні сили татар здійснювали набіги лише взимку, коли замерзали річки, і дорога для кінноти була легшою. А те, що сили татар були значними, говорить той факт, що вони облягли Меджибіж в надії або здобути його, як це сталося з Брацлавським замком в 1551 р., або блокувати гарнізон Миколи Сенявського, щоб він не перешкоджав грабувати навколишні села. Це не було типово для тактики невеликих загонів татар, які уникали відкритих зустрічей з регулярним військом противника. А якщо події дійсно розгорталися взимку 1565-1566 рр., то стає зрозумілим, чому не знайдено ні однієї литовської, а тим паче західноєвропейської, монети з цією та пізнішими датами.

Найвний нумізматичний матеріал підтверджує історичні дані про розбудову "Замку Ракочи" в 1556 р. та трагічні події 1566 р., які призвели до припинення його функціонування. Враховуючи те, що в 1569 р. в результаті Люблінської унії всі внутрішні митниці-комори були знесені і залишились лише зовнішні, розташовані далеко на сході, то зрозумімо причину того, чому не відбудовувався замок, потреба в якому відпала. Крім того смерть коронного гетьмана Миколи Сенявського під час проведення Люблінської унії та подальші події, пов'язані з розподілом спадщини, не сприяли тому, щоб фортецю відновили.

Вказані події 1566 р. зафіксували момент припинення грошового обігу на території замчища, який тривав лише кілька десятиліть. Беручи за

наймолодшу монету литовський півгріш Сигізмунда II Августа 1564 р., потрібно враховувати, що при інтенсивності притоку монет на ці землі пришвидшувався процес оновлення грошового обігу (часті напади татар сприяли випадку монет в скарби), а в такому випадку зростає ймовірність точніше датувати пам'ятку і події за допомогою монет. Що ж стосується активності обігу грошей, то про неї говорить той факт, що в ньому були залучені як старі польські і литовські монети Казимира IV, Яна Ольбрахта, Олександра Ягеллона, Сигізмунда I, монети Пруссії 20-30-х рр., так і монети нового карбування 40-60-х рр. XVI ст. Сигізмунда II Августа, Альберта II, ландграфа лейхтенбергського Георга III та кримського хана Девлет-Гірея I.

При такому активному грошовому обігу наймолодша монета датує археологічну пам'ятку або скарб з абсолютною точністю на відміну від періодів уповільненого обертання¹⁵.

Закритий археологічний комплекс, яким являється даний об'єкт, надає чудову нагоду виділити супутній матеріал та точніше датувати його, зробивши еталонним для середини XVI ст. та звузивши його хронологічні рамки.

Пам'ятка такого типу та такої збереженості вперше досліджується на Україні, тому подальші роботи, які будуть провадитись на ній, повинні враховувати цю специфіку.

Таким чином, нумізматичний матеріал надає можливість підтвердити історичні дані, датувати певні періоди функціонування пам'ятки, окреслити методи, які можна використовувати для цього, виділити еталонний археологічний матеріал, який би був використаний при дослідженні інших об'єктів цього періоду на території Поділля, і в першу чергу Меджибізької фортеці та містечка.

¹ Орановский А.К. Исторический очерк местечка Меджибожа: (Из посмертных записок генерала Орановского) - Одесса, 1886. - С. 8-9; Гульдман В.Н. Памятники старины в Подолии. - Каменец-Подольский, 1901. - С. 148 - 149; Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст. - Кам'янець-Подільський, 1994. - С. 41-42; Винокур І.С., Гуцал А.Ф. та інш. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська обл. - К., 1984, - С. 65; Меджибіж: 850 рр. історії. Матеріали науково-практичної конференції. - Меджибіж, 1996. - С. 50,156.

² Погорілець О.Г., Стопенчук С. М. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт Меджибіж Летичівського району Хмельницької області // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірка наукових статей. - К. - Вип. 11. - С. 24-28.

³ Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. - К., 1971. - С. 103-106.

⁴ Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII - середини XIV ст. - К., 1996. - С. 142.

⁵ Retowski O. Die munzen der Girei // Труды Московского Нумизматического Общества. - Москва, 1901. - Т. 2. Табл. VII. Група монет № 1-3.

⁶ J.S. Davenport. World Crowns and Talers 1484-1968. - Wiskonsin., 1984. - S. 486.

⁷ Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території... - С. 96; Козубовський Г.А. Грошовий обіг в Україні XVI ст. // Українська нумізматика і боністика. Число 1 (липень). 1999. - С. 58-72.

⁸ Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території... - С. 100.

⁹ Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території... - С. 103.

¹⁰ Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території... - С. 106.

¹¹ Bialkowski L. Podole w XVI wieku: Rysy społeczne i gospodarcze. Warszawa, 1920. - S. 45, 66.

¹² Лопушницька Є. Меджибізька фортеця. Історія створення ансамблю в світлі останніх досліджень // Фортифікація України. Міжнародна конференція з питань охорони фортифікаційних споруд в Україні: матеріали. - Кам'янець-Подільський, 1993. - С. 13; Данілов І.В. Невідома фортеця Волино-Подільського порубіжжя // Історія міст і сіл Великої Волині: Велика Волинь: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. - Житомир, 2002. - Т. 25. - Ч. 1. - С. 279-286.

¹³ Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля. - С. 35.

¹⁴ Kolankowski L. Roty koronne na Rusi i Podolu 1492-1572 r.// Ziemia Czerwienska. - Lwow, 1935. - R. I. - Z. 1. - S. 168.

¹⁵ Потин В.М. Монеты. Клады. Коллекции // Очерки нумизматики. - СПб., 1992. - С. 185.

Таблиця 1

Нумізматична збірка з досліджень археологічної пам'ятки "Замок Ракочі"

Країна Права тель	Монет ний двір	Номинал	Роки карбування	Кіль- кість	Аналогії
1	2	3	4	5	6
Польща/ Литва І.Казимір IV (1446-1492)	Краків	півгріш	1479-1492	1	Kopicki E. № 384
2. Ян Ольбрахт (1492-1501)	Краків	півгріш	1492-1499	2	Kopicki E. № 387
3. Олександр Яг(1501- 1506)	Краків	півгріш	1501-1506	1	Kopicki E. № 389
	Вільна	півгріш	1501-1506	8	Kopicki E. № 3122- 3126
4. Сигіз- мунд I (1506- 1548)	Краків	півгріш	1507-1511	1	Kopicki E. № 405-413
	Краків	гріш	1547	1	Kopicki E. № 432

	Вільна	півгріш	1508-1529	5	Kopicki E. № 3130-3183
	Торунь	солід	1529,1530	2	Kopicki E. № 3077,3078
	Торунь	гріш	1531	1	Kopicki E. № 3086
5. Сигізмунд II (1548-1572)	Вільна	денарій	1550	1	Kopicki E. № 3208
	Вільна	півгріш	1556-1564	8	Kopicki E. № 3256-3271
6. Август III (1733-1763)	Ліпськ	гріш	1753	1	Kopicki E. № 2082
Пруссія – ленник Польщі 7. Альберт II (1525-1568)	Крулевець	солід	1529, 1530	2	Kopicki E. № 3757,3759
		гріш	1537, 1542	2	Kopicki E. № 3778,3784
8. Георг Вільгельм (1619-1640)	Крулевець	півтора гроша (Драйпелькер)	1624	1	Kopicki E. № 3898
<i>Кримське ханство</i> 9. Девлет-Гірей (1550-1577)	Кирк-Йер	акче	1550	1	Retowski O.:" табл.VII, №№ 1-3
Священна Римська імперія ландграфство Лейхтенберг 10. Георг III (1531-1555)	Лейхтенберг	талер	1547	1	Davenport J.:" № 9371

Росія (Імперія) 11. Анна Іоанівна	С.- Петер бург	денга	1734	1	Уздеников В.**** №2488
12. Микола І.	С.- Петер бург	денеш ка	1954	1	Узденико в В.**** №2488
Всього разом				41	

- * Edmund Kopicki. Ilustrowany skorowidz pieniedzy polskich i z Polska zwiazanych. Teksty. Warszawa., 1995. Czesc 1. Tablice. Czesc 1.
- ** Retowski O. Die monzem der Girei // ТМНО., Т.3. М., 1901.
- *** J.S. Davenport. World Crowns and Talers. 1484-1968. – Wiskonsin, 1984.
- **** Уздеников В.В. Монеты России. 1700-1917. - М., 1992.